

recenzije – *recensiones*

Joseph RATZINGER (Benedikt XVI.), *Isus iz Nazareta, Verbum*, Split, 2007., 397 str.

Knjiga višestrukog iznenađenja

Otkako je 13. travnja 2007. u Vatikanu službeno predstavljena knjiga Josepha Ratzingera, pape Benedikta XVI. *Isus iz Nazareta*, ona ne prestaje izazivati zanimanje javnosti diljem svijeta. Prodajom je već u prvih nekoliko tjedana postala pravi bestseller. U međuvremenu je već prevedena na brojne svjetske jezike. Zahvaljujući splitskoj izdavačkoj kući Verbum, u relativno kratkom vremenu knjiga se u izvrsnom prijevodu dr. fra Ivana Ivande pojavila i na hrvatskom jeziku, pa je sada dostupna i najširem krugu čitatelja. No prvi je dojam da su ovom knjigom pomalo zatečeni i iznenađeni svi, i vjernici i nevjernici, i oni koji misle da dobro poznaju današnjeg Papu, kao i oni koji ga ne poznaju.

Moglo bi se, doduše, postaviti pitanje što je neobično u tome da jedan papa napiše knjigu o utemeljitelju svoje religije? Za tako plodnoga teološkog pisca, kao što je to već pola stoljeća papa Ratzinger, još samo jedna nova knjiga u njegovu vrlo bogatom opusu! Ipak nije tako. Nijedna druga njegova knjiga nije popraćena tolikom znatiželjom i takvim zanimanjem, ali i višestrukim čuđenjem. I prije nego se uopće mogao pročitati njezin sadržaj, već je sama najava njezina izlaska iz tiska i njezina službenoga predstavljanja izazvala vr-

lo zanimljive komentare u javnosti. Prije nego su uopće bili u mogućnosti upoznati se s njezinim sadržajem, mnogi su požurili izreći svoje mišljenje o Papinu najnovijem djelu, zapravo više o okolnostima njegova pojavljivanja.

Papa kao vjernik i teolog

Čini se da upravo okolnosti nastanka i pojavljivanja Ratzingerove knjige o Isusu iz Nazareta najviše privlače pozornost i izazivaju čuđenje. Dogodilo se naime prvi put u dugoj povijesti Crkve da jedan papa svjesno piše u svojstvu vjernika i teologa, a ne u svojstvu vrhovnog učiteljskog autoriteta u Crkvi, očekujući tako i drukčija mišljenja i reakcije na svoju knjigu. Nuđeci svjedočanstvo svoga »osobnog traženja« i svoje vlastite vjere, on ne očekuje nikakvo poslušno prihvaćanje već samo »moli čitatelja za mrvicu simpatije bez koje nema razumijevanja« (str. 17). Štoviše, Papa sam poziva i potiče čitatelje da knjigu čitaju kritički i o njoj slobodno raspravljaju. Doista neuobičajeno i posve novo za jednoga papu.

Za one upućenije u teologiju iznenađenje je i to da teolog Joseph Ratzinger, kojemu je uža specijalnost sustavna (dogmatska) teologija, svojom knjigom svjesno prelazi na područje biblijske znanosti te na taj način, htio ne htio, mora očitovati i svoj stav prema još uvijek u biblijskoj znanosti dominantnoj historijsko-kritičkoj metodi tumačenja Svetoga pisma, koja u posljednje vrijeme baš od sustavne teologije doživljava če-

stu kritiku. Time on stupa u izravan dijalog sa suvremenim egzegetima, izlažući se tako svjesno njihovoj stručnoj kritici. Neki od njih u tom vide posve »nov stil papinstva«, smatrajući to dobrodošlim i štoviše »revolucionarnim« (R. Söding), a drugi će iskreno i samozatajno priznati kako su sami od »te knjige mnogo naučili« (K. Berger). No ne manjka ni onih koji su knjigu dočekali na nož, predbacujući joj manjak kritičnosti.

I sam način službenog predstavljanja knjige u Vatikanu bio je popraćen u isto vrijeme i čuđenjem i odobravanjem. Uz bečkog kardinala Christopha Schönborna, knjigu su naime predstavili reformirani švicarski teolog Daniele Garrone te talijanski filozof agnostik Massimo Cacciari, trenutačno gradonačelnik Venecije. Doista vrlo šarolik i zanimljiv izbor. Dok će jednim to možda zasmetati, drugi će u tome vidjeti nešto simpatično. Otkrit će Papinu namjeru da i na taj način istakne Isusovu širinu koja nije isključivala nikoga i prepoznati Papin ekumenski duh kojim želi doprijeti do svih ljudi.

Vremenski kontekst knjige

Vrijeme u kojem se nekoć pojavio Isus iz Nazareta bilo je posebno vrijeme u povijesti njegova naroda Izraela. Marko govori o vremenu koje »se ispunilo« (Mk 1,14), Pavao o »punini vremena« (Gal 4,4; usp. Ef 1,10), a Luka kaže da »narod bijaše u iščekivanju« (Lk 3,15). Isus je na ta iščekivanja odgovorio svojom Radosnom viješću o Bogu i njegovu kraljevstvu, pozivajući ljude da se obrate i prihvate Radosnu vijest. Knjiga pape Ratzingera dolazi u vrijeme kad su i svijet i Crkva suočeni s velikim izazovima na koje nitko nema pravog odgovora. I danas su mnogi »u iščekivanju« i zabrinuto gledaju u budućnost i Crkve i svijeta. Svojom knjigom Benedikt želi reći da je Isus Krist odgovor jednako danas kao i prije dvije tisuće godina.

U svijetu punom nepravde i bešćutnosti, što dovodi u pitanje čak i opstanak cijelih naroda, Papa smatra važnim i potrebnim upozoriti na korijene tih modernih zala. Danas nije u pitanju samo ugrožena sloboda pojedinaca pa i cijelih naroda već i samo ljudsko dostojanstvo, jer se zaboravlja da je čovjek slika Božja, a da je pitanje Boga ključno pitanje trenutka. Takvom svijetu Benedikt želi ponuditi svoj pogled na Isusa iz Nazareta u kojem će čovjek ponovno prepoznati ne samo sliku Boga već i svoju pravu sliku. To je moguće zato što »je po čovjeku Isusu postao vidljiv Bog, a u Božjem svjetlu i slika istinskoga čovjeka« (str. 5). Zato cijela knjiga odiše nastojanjem da se pođe dalje od običnog opisa Isusova djelovanja, kako to čini najveći broj knjiga o Isusu iz Nazareta, te da se prodre u tajnu njegove osobe koja posebno proizlazi iz njegova jedincatog odnosa s Ocem.

Isusovo zajedništvo s Ocem Benedikt smatra »istinskim središtem njegove osobnosti, bez kojega se ništa ne može shvatiti i samo polazeći od toga zajedništva on se i danas među nama uprisutnjuje« (str. 7). Iako knjiga nosi naslov *Isus iz Nazareta*, Benedikt ustvari piše knjigu o Isusu Kristu, želeći današnjem čitatelju ponuditi poruku spasenja koju su onda ponudili evanđelisti. To se najbolje prepoznaje u njegovu korištenju omiljena kristološkog naslova »Gospodin« za Isusa. Upravo taj naslov u novozavjetnim spisima govori o svijesti ranokršćanskih zajednica da Isus iz Nazareta, svojom riječi i snagom svoga i Očeva Duha, živi u tim zajednicama i ravna njihovim životom.

Crkveni kontekst

Što se tiče današnje crkvene situacije, knjiga o Isusu dolazi u pravo vrijeme ukloniti nesigurnost s obzirom na temelje kršćanske vjere. Do te je nesigurnosti dobrim dijelom došlo zbog stvaranja nepre-

mostivoga jaza između povijesnog Isusa iz Nazareta i Krista vjere Pracrkve u jednom dijelu kritičke biblijske znanosti. Liberalna egzegeza prošloga stoljeća odgovorna je što je i do običnoga vjerničkog puka prodrlo mišljenje kako je gotovo sve što evanđelja kažu o Isusu kao Sinu Božjemu plod proizvoljnog uvjerenja poukrskih kršćanskih zajednica, bez stvarne podloge u životu povijesnog Isusa iz Nazareta.

Svjestan kakve negativne posljedice to može imati za kršćansku vjeru, Benedikt postavlja jasno pitanje: »Što može značiti vjera u Isusa Krista, u Isusa, Sina živoga Boga, ako je čovjek Isus bio posve drukčiji nego što ga prikazuju evanđelisti, drukčiji od onoga kako ga naviješta Crkva polazeći od evanđelja?« (str. 5). Nije teško osjetiti da je tu doista riječ o samim temeljima kršćanske vjere. Zato on od prve stranice ne skriva kako ima puno povjerenje u evanđelja kao pouzdana povijesna djela u kojima nije niti zaboravljena niti zanijekana povijesna dimenzija Isusa iz Nazareta već je u svjetlu uskrsnog iskustva teološki produbljena i pretočena u jezik navještaja i svjedočenja.

Iako knjiga pokazuje jasnu apologetsku crtu, ona je puno više od apologetike. Ponajprije, ona se ne upušta u besplodne rasprave s drukčijim mišljenjima već prije svega želi naznačiti izlaz iz sadašnjega zamršenog duhovnog stanja i u svijetu i u Crkvi, pokazujući čitatelju put k Isusu iz Nazareta koji i danas poziva na nasljedovanje i pokazuje pravi put prema Bogu i pravi odnos prema drugom čovjeku. Nastupajući svjesno kao svjedok vjere, Benedikt neizravno očituje da se na njemu i na povjerenju mu Crkvi ispunjava Isusovo obećanje nekoć dano Petru: »Ali ja sam molio za tebe da ne malakše tvoja vjera. Pa kad k sebi dođeš, učvrsti svoju braću« (Lk 22,32).

Cilj knjige nije nekakva svečana proklamacija obvezujućeg crkvenog učenja, a

još manje osuda suvremenih pogrešnih mišljenja nego Papino ohrabrenje u vjeri onih koji su povjereni njegovoj duhovnoj skrbi. To ohrabrenje dolazi u pravi čas, jer dok se Crkva svim silama zauzima za dijalog i jedinstvo svih kršćanskih Crkava, u njoj samoj prijete opasnost od okomite šizme. Već prve reakcije na Papinu knjigu pokazuju da dok većina u Isusu gleda Sina Božjega i Spasitelja, za druge on nije ništa više od učitelja humanih odnosa među ljudima i etičnoga ponašanja.

Teološka egzegeza

Odmah u predgovoru svoje knjige Papa, kako bi izbjegao svaki nesporazum, naglašava da knjiga nije usmjerena protiv egzegeze ili egzegeta, jer »historijsko-kritička je metoda ... neizostavna s motrišta kršćanske vjere« (str. 9). No to ne znači da knjiga nije kritički raspoložena prema određenoj vrsti egzegeze koju smo već spomenuli. Kao dogmatičar, J. Ratzinger nije nikad, poput nekih svojih kolega u struci, ignorirao kritičku egzegezu i razvijao svoje vlastito tumačenje Biblije, zaobilazeći rad bibličara, već je uvijek njegovao kritički dijalog s njima. Djelujući kao profesor u Tübingenu, mogao je izbliza upoznati i onaj oblik liberalne egzegeze koja u Isusu iz Nazareta ne vidi ništa više od liberalnog tumača Tore i učitelja humanih odnosa među ljudima i koja sve ono što je više od toga pripisuje teološkoj kreativnosti prvih kršćanskih zajednica, pa između povijesnog Isusa i Krista vjere stvara nepomirljiv jaz te na taj način dovodi u pitanje same temelje kršćanske vjere.

S dozom humora, ali i s neskrivenim cinizmom Ratzinger takve egzegete podsjeća da je već davno Solovjev Antikrista obukao u ruho »velikog egzegeta« koji je svoj počasni doktorat stekao upravo u Tübingenu (str. 52). Takvoj liberalno-kritičkoj egzegezi papa Ratzinger suprotstav-

lja, kako sam voli reći, teološku egzegezu koja ne ostaje samo kod kritičkog proučavanja nastanka biblijskih spisa i rekonstrukcije u njima opisanih događaja već u njima traži teološku poruku za danas. Toj egzegezi on s pravom predbacuje da svoj posao ostavlja nedovršenim, jer egzegeza nije samo kritika teksta nego i teološka disciplina. Benedikt je posve svjestan da ne bi bio uvjerljiv kad bi zanemario historijsko-kritičku metodu i pozitivne rezultate njezina rada. Umjesto toga, on upravo uz pomoć te metode želi pokazati manjkavosti takve egzegeze. Pritom on, kao od nezabilaznih pretpostavki, polazi od jedinstva Starog i Novog zavjeta, od kanonskog tumačenja Biblije, od činjenice da je Sveto pismo knjiga Crkve te od vjere autora biblijskih spisa, što kritička liberalna egzegeza ili zanemaruje ili svjesno ostavlja postrani.

Ekumenska dimenzija knjige

Papa jako dobro zna da granica između liberalne i teološke egzegeze ne ide između protestantskih i katoličkih autora već posred jednih i drugih. To se najbolje može vidjeti po relativno velikom broju protestantskih egzegeta koje poimence citira i prema kojima očito gaji simpatije. Tako, primjerice, u 9. poglavlju svoje knjige, umjesto vlastitog tumačenja Petrova priznanja, na temelju kojega je od Isusa dobio prvenstvo u Crkvi, on upozorava na knjigu protestantskog bibličara Oscara Cullmana, u kojoj se on kao protestant pozitivno izražava o potrebi te službe u Crkvi (usp. str. 370). Još veće simpatije Benedikt gaji prema drugom protestantskom bibličaru Joachimu Jeremiasu i njegovu tumačenju Isusovih prisposoba koje on s pravom smatra srcem Isusova navještaja. Ali tu su i brojni drugi.

Polazeći od spomenutih pretpostavki, Benedikt nastoji prevladati nepomirljivost između povijesnog Isusa i Krista vjere što ga je iskonstruirala liberalna egzegeza. Za nju Krist vjere prve Crkve nije nitko drugi već povijesni Isus iz Nazareta. Drugim riječima, vjera u Isusa kao Sina Božjega nije nastala tek poslije njegove smrti već je svoju klicu imala u njegovu učenju i u životu učenika s njime. Zato se on s pravom pita kako je moguće sve to pripisati anonimnim ranokršćanskim zajednicama i odgovara: »Ne, to veliko, novo i uzbuđljivo dolazi upravo od Isusa. Vjera i život zajednice to su razvijali, a ne izmislili. Štoviše, 'zajednica' ne bi ni nastala ni preživjela da joj nije prethodila jedna izvanredna stvarnost« (str. 330). No do te cjelovite slike Isusa Krista, kakvu nam nude evanđelja, nije moguće doći kritički istražujući samo pojedinačne tekstove nego promatrajući te tekstove u sklopu cjeline i to sa stavom vjere kakvu su imali i njihovi autori. Zato Ratzinger u prvi plan ističe takozvani »kanonski pristup«, koji je u posljednje vrijeme posebno na cijeni u anglo-saksonskoj egzegezi, a u kojem se svaki pojedinačni biblijski tekst promatra u sklopu cjeline.

Isusov teološki portret

U Papinoj knjizi čitatelja ne susreće nikakva »uspjela« biografija Isusa iz Nazareta već portret Isusa Krista, Sina Božjega, kako su ga još za njegova života naslućivali njegovi učenici koji nisu mogli odoljeti njegovu pozivu i slijedili su ga, a kako se u svojoj punini nakon uskrsnuća prikazuje tim istim učenicima u punini njihove vjere. Tu se Benedikt može pozvati na najbolju tradiciju katoličke egzegeze (R. Schnackenburg, J. Gnllka, R. Pesch, J. Ernst, K. Berger, T. Söding i dr.), ali dijelom i protestantske (O. Cullman, J. Jeremias, M. Hengel, U. Wilckens i dr.). Vrlo je važno što se u knjizi naglašava važnost Staroga zavjeta za pravilno teološko shvaćanje Isusove

osobe i njegova poslanja. Za liberalnu egzegezu Stari zavjet nema nikakve teološke važnosti, ali ga zato primjerice u pitanjima socijalne etike ili borbe za slobodu ta liberalna kontekstualna egzegeza smatra važnijim od Novoga zavjeta.

Papa posebnu ljubav pokazuje prema Ivanovu evanđelju. Polazeći od Iv 1,18, on se ne libi otvoreno reći kako je Isus više od Tore. Aludirajući na Solovjevu Antikristovu knjigu *Otvoreni put k miru i blagostanju* (str. 58), on postavlja pitanje: »ali što je onda Isus zapravo donio ako nije donio mir u svijet, blagostanje za sve, bolji svijet?«, da bi odmah odgovorio: »Donio je Boga. Onoga Boga čije se lice prethodno polako razotkrivalo od Abrahama, preko Mojsija i proroka ...« (str. 61). Tu on vrlo vješto za svoj stav koristi i mišljenje suvremenog židovskog filozofa religije J. Neusnera koji kaže kako Isus nije dokinuo ništa od Tore, ali joj je nadodao »sama sebe« (str. 118). I doista, u tom smislu treba shvatiti njegovu riječ: kako nije došao ukinuti Zakon ili Proroke već ih ispuniti (usp. Mt 5,17), ali i slična mišljenja o Tori vjerojatno njegova najboljega tumača, apostola naroda Pavla (usp. Rim 3,31; 10,4).

Objava – više od Pisma i tradicije

Da bi se shvatilo značenje knjige koja želi zaštititi metafizičku dimenziju kršćanske vjere i kršćanstvo sačuvati od opasnosti njegova svođenja na učenje humanosti i etičnosti, potrebno je poći od Papina shvaćanja objave. On polazi od toga kako je objava uvijek više od onoga što je izraženo riječima Pisma i sačuvano u usmenoj predaji Crkve, jer ona je povijesni događaj, nešto živo, što podrazumijeva i prihvaćanje kod ljudi, a što ide ispred tradicije i Pisma. A ako objava ide ispred Pisma i tradicije i ako nije identična s njima, onda je jasno da je manjkavo i klasično protestantsko načelo »sola scriptura« kao i tradici-

onalni katolički govor o dvama izvorima objave, Pismu i tradiciji. Za Benedikta postoji samo jedan izvor objave, a to je događaj spasenja u Isusu Kristu koji je našao odjeka u Pismu i predaji, ali koji je više i od jednog i od drugog. Upravo najviše zahvaljujući Ratzingeru kao koncilskom teologu, Drugi vatikanski sabor usvojio je takav govor o izvoru objave.

Polazeći od toga, Papa svojom knjigom o Isusu želi pokazati kako je i danas moguće poći dalje od Pisma i tradicije i vjerovati u osobu Isusa Krista na putu nasljedovanja, na koji on poziva jednako i danas kao i onda. Nastojeći nadvladati kristologiju odozdo, koja zapravo uvijek ostaje samo jezuologija, nudeći uvijek samo neku pojedinačnu crtu Isusova lika, Papa joj ne suprotstavlja kristologiju odozgo, nastalu na temelju dugih rasprava i definicija velikih koncila u prvim kršćanskim stoljećima, već kristologiju iznutra, iz susreta, koja izrasta iz »unutarnjeg prijateljstva s Isusom« (str. 6). Čitajući njegovu knjigu kao svjedočanstvo njegove vlastite vjere i njegova osobnog prijateljstva s Isusom, čitatelj će i sam osjetiti tu Isusovu blizinu i osobni odnos prema njemu. Osjetit će kako je i sam pozvan na nasljedovanje i na prijateljstvo s Učiteljem, što i jest cilj ove knjige.

Narod Božji kao mjesto objave i subjekt tumačenja Pisma

Svjestan opasnosti individualizma koji se prepoznaje u pokušaju pojedinaca da sami za sebe tumače Sveto pismo, Benedikt podsjeća kako je već Sveto pismo Staroga zavjeta izraslo iz živog subjekta naroda Božjega. Iako iza pojedinih spisa stoje određeni autori ili skupine autora, svi oni pišu iz duboke svijesti pripadnosti narodu Božjemu, koji je opet svjestan da je od Boga izabran i da mu je namijenjena posebna uloga u povijesti. Istu svijest ima

i prva Crkva koja, svjedočeći o Isusu raspetom i uskrsnom i služeći se pritom Starim zavjetom, polagano stvara svoje vlastite spise. Zato Benedikt s pravom kaže: »Božji narod – Crkva – živi je subjekt Pisma; u njemu su biblijske riječi uvijek sadašnjost« (str. 14).

Zato Papa smatra važnim upozoriti i na nastanak biblijskog kanona, koji nije samo nekakav pravni čin kojim se Crkva u jednom trenutku opredijelila za određene spise i proglasila ih svojim Svetim pismom. On podsjeća kako egzegeza s pravom govori o procesu ponovnog čitanja (»relecture«) koji se može pratiti već u Starom zavjetu, a koji se posebno prepoznaje u Ivanovu evanđelju (str. 12; 115). U novim okolnostima života zajednica vjere svoje svete spise čita na nov način i u njima otkriva sve dublju istinu. U tome Papa prepoznaje proces nastanka kanona koji logično ide prema svom konačnom zakruženju. Ako se Stari zavjet čita polazeći od Isusa Krista, onda nije teško u njemu otkriti crte i usmjerenja koja su u njemu našla ispunjenje i smisao.

To ponovno čitanje i »prisjećanje« učenika na ono što je o Isusu pisano u Starom zavjetu (Iv 2,17) ili na stvarno značenje neke njegove riječi koje je moguće tek u svjetlu njegovog uskrsnuća (2,22), bilo je jako važno u nastanku Ivanova evanđelja. Tu su i Isusove riječi i njegova djela u svjetlu uskrsne vjere i Staroga zavjeta daleko dublje protumačeni nego u sinoptičkim evanđeljima. Subjekt tog »prisjećanja« i »ponovnog čitanja« nije pojedinac već zajednica vjere, ivanovski krug, i to uz pomoć Duha kojeg je Isus obećao (14,16s.; 26; 15,26). Zato ne može biti ispravnog shvaćanja Svetoga pisma mimo ili izvan Crkve koja uvijek ostaje mjesto njegova tumačenja i navještaja. Ali nema ni pravog susreta s Isusom iz Nazareta mimo onog koji nam nudi Novi zavjet.

Podsjećajući potkraj svoje knjige, zajedno s R. Schnackenburgom, na poznato mjesto iz Ivanova evanđelja, gdje Isus kaže kako je »došao da bi ljudi imali život, život u izobilju« (Iv 10,10), Ratzinger zaključuje: »Čovjeku je u konačnici potrebno samo jedno, u čemu je sadržano sve. No, tek mora naučiti da kroz svoje površne želje i čežnje uviđa što mu je stvarno potrebno i što uistinu hoće. Potreban mu je Bog ... Isus nam daje 'život' jer nam daje Boga. Može ga dati jer je sam jedno s Bogom. Jer je Sin« (str. 358). Njegova knjiga o Isusu iz Nazareta izvrsna je pomoć u traženju čovjekova susreta s njime. Budući da je pisana razumljivim jezikom, dobro će poslužiti kao »duhovno štivo« svakom tko želi bolje upoznati svoju vjeru i njezina utemeljitelja Isusa Krista.

Ivan Dugandžić

Rafko VALENČIČ, *Sveti Hieronim – mož s Krasa: prispevek k ubikaciji Stridona, rojstnega kraja sv. Hieronima*, Družina, Ljubljana, 2007., 216 str.

Profesor pastoralne i moralne teologije na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani Rafko Valenčič, odlaskom u mirovinu posvetio se odgovaranju na pitanje koje ga je zanimalo još od studentskih dana: ubikaciji Stridona, rodnog mjesta svetog Jeronima. Odgovor se protegnuo na dvjestotinjak stranica lijepo oblikovane znanstvene monografije. Sastavljena je od tri poglavlja, predgovora, uvoda i zaključka te sažetka na engleskom i talijanskom jeziku, popisa kratica, izvora i literature, kazala osobnih imena i zemljopisnih pojmova te slikovnih priloga.